

De Toorts

Sporen

IVN Zuid-Kennemerland

Nummer 97

Februari 2016

OVER DE TOORTS EN IVN ZUID-KENNERLAND

De Toorts is het blad van IVN Zuid-Kennemerland. Het IVN, Instituut voor Natureducatie en Duurzaamheid, is een vereniging van vrijwilligers, die wil bijdragen aan een duurzame samenleving door mensen te betrekken bij natuur, milieu en landschap. Zo'n 20.000 ervaren vrijwilligers zetten zich actief in voor natuur, milieu en duurzaamheid door middel van allerlei voorlichtings- en educatieve activiteiten. Verspreid over Nederland heeft het IVN ruim 170 afdelingen.

Lid of donateur

Leden van het IVN zijn per definitie actief binnen de afdeling. Zij hoeven geen natuurgids te zijn, er zijn voldoende andere activiteiten waar mensen bij nodig zijn.

Mensen die het werk van het IVN een warm hart toedragen maar niet actief willen zijn, kunnen de afdeling financieel steunen. Er kunnen niet genoeg donateurs zijn! Mede door hun steun kunnen wij een groot publiek betrekken bij onze gratis educatieve activiteiten.

Leden en donateurs ontvangen driemaal per jaar De Toorts. Leden ontvangen bovendien het kwartaalblad 'Mens en natuur' van IVN Nederland. De jaarbijdrage is voor leden minimaal € 21 en voor donateurs minimaal € 15.

Bestuur

Jan Saveur (voorzitter, telefoon: 06 - 5361 5798), Petra Bürmann (aspirant-secretaris), Jan Vonk (penningmeester, ledenadministratie), Heidi van der Marel (lid) en Cor Vlot (lid, public relations)

E-mail: ivnzk.bestuur@gmail.com; ivnzk.peningmeester@gmail.com

Ledenadministratie: ivnzk leden@gmail.com

Bank: NL89TRIO 0198308728 (Triodos bank) t.n.v. IVN Zuid-Kennemerland te Heemstede

Werkgroepen

Cursussen Arend Reinink, areinink@euronet.nl

Duurzame Leefomgeving Hans Kerkhoff, 023 - 528 8577, ivnzk.duurzaam@gmail.com

Excursies Erna Schreuder, 023 - 5314647, erna.schreuder@klm4u.com

Excursies op aanvraag Ok Overbeek, 06-31305324, ivnzk.excursies@gmail.com (stuur een e-mail of een sms)

Excursieplanner Vacature

Groene Winkel Meins van der Wal, 023 - 538 2839, ivnzk.groenewinkel@gmail.com

Haarlemmermeer Anneke Wegman annekesylvia@gmail.com

Kinderen Hans Smits, 023 - 5848789, ivnzk.kinderen@gmail.com

Mediacontacten Vacature

Natuurinformatiecentrum Schalkwijk Therese van Groeningen, 023 - 545 0082, theresevangroeningen@planet.nl

Natuurwerkgroep Marc van Schie, 023 - 535 1239, ivnzk.natuurwerk@gmail.com

Oeverwaluwen Marcel Schalkwijk (Vogelwerkgroep ZK), 023 - 563 6888, marcel.schalkwijk@quicknet.nl

Toorts ivnzk.toorts@gmail.com

Toortsdistributie Hennie Terpstra, 023 - 542 5205, terpstra.hennie@gmail.com

Verreikers voor excursies Wim Lutgerink, wimlutgerink@solcon.nl

Website Jan-Willem Doornenbal, Ok Overbeek, ivnzk.webbeheer@gmail.com

Meer informatie over het IVN Zuid-Kennemerland is te vinden op de website www.ivn.nl/zuidkennemerland

INHOUD

Redactioneel	3
Verenigingsnieuws	
Van het bestuur	4
Aankondigingen	
Diersporen voor dummies	5
Habonde's kruidenhoek	6
Wie kent deze prent?	
Doen! Pootafdrukken maken van gips	7
Interview met Margo Oosterveen	8
Sporen in het landschap	10
Een frisse blik	11
Sporen op het strand	12
Workshop actieve natuurverkenning	13
Straatje om	14
Activiteitenprogramma	15
Fotocollage	16

Sporen in het landschap.

Colofon de Toorts

Redactie: Esther van den Braak, Jany van Dijk, Bertine Hagmeijer en Heidi van der Marel; met medewerking van Berna van Baarsen, Jan-Willem Doornenbal en Laurien van der Vaart

Bijdragen van: Berna van Baarsen, Marisca van der Eem, Mariëlle Gerritsen, Linda Hartgring, Jan Saveur

Foto voorkant: 'Vraatsporen van Konikspaar', door Esther van den Braak

Druk: Editoo Arnhem (editoo.nl); op papier 'Helo' (met FSC-keurmerk)

De volgende Toorts komt half juni 2016 uit.

Kopij hiervoor kun je vóór 1 mei 2016 digitaal aanleveren via ivnzk.toorts@gmail.com

VAN DE REDACTIE

Dit nummer staat vol met sporen. Sporen in de betekenis van 'teken van vroegere aanwezigheid'. Muiltjes van Assepoester dus, in allerlei soorten en maten; van een oude strandwal, konijnenkeutel of vossenprent tot veer van een gevlogen vogel.

Een snelle inleiding op het thema sporen geeft het artikel Dierensporen voor dummies, terwijl Erna Schreuder juist inzoomt en wel op een recente praktijkles prenten lezen voor toekomstige natuurgidsen. 'Van welk dier is het spoor, hoe hard liep het en hoeveel dieren waren het?', zulke zaken kun je (soms) achterhalen. Met Jannie Eijfferts gaan we op speurtocht in de polders tussen Haarlem en Spaarndam. Zij laat zien hoe je de geschiedenis van het landschap kunt ontdekken in allerlei omgevingselementen. Leuk voor kinderen én volwassenen is de instruc-

tie van Esther van den Braak om zelf diersporen af te drukken. En sporen op het strand zoeken en interpreteren is natuurlijk ook een leuke uitdaging.

Ook aandacht voor andere onderwerpen, zoals het persoonlijke relaas van vertrekkend persvoorlichter Margo Oosterveen over vier jaar voorlichting bij onze afdeling. En groene wijkambassadeur in Schalkwijk Saskia Klitsie vertelt vol enthousiasme over haar groene activiteiten.

Tot slot een oproep om dit voorjaar vooral de culinaire kwaliteiten van de Japanse Duizendknoop te gaan ontdekken. Opgeluimd staat netjes en in Habonde's Kruidenhoek kun je lezen hoe je de beruchte woekeraar verwerkt tot een lekkere compote of taart.

Heidi van der Marel

Zwarte Heidelibell in Kennemerduinen. Foto: Piet Veel

DOE MEE AAN LIBELLENPROJECT ZUID-KENNEMERLAND

De Libellenwerkgroep van de KNNV gaat ter viering van haar 20-jarig bestaan in 2018 in twee jaar tijd geheel Zuid-Kennemerland op libellen inventariseren. Van het voorkomen in de duinen is al veel bekend, maar we willen nu gebiedsdekkend op km-hok niveau onze regio inventariseren. Dit gebeurt onder andere door middel van excursies waarbij tegelijkertijd zowel gekarteerd wordt, als kennis over libellen wordt overgedragen. Je hoeft dus niet al een grote libellenkennis te hebben. Het is een mooie gelegenheid om in het veld kennis op te doen. Voor geïnteresseerden wordt op 26 april, waarschijnlijk in Huis ter Kleef, een avond georganiseerd als inleiding op het determineren van libellen.

De excursiedata zijn:

Poelpolder en Meerwijk: 22 mei, met als reserve (i.v.m. weer) 29 mei;

Elsdout: 4 juni, met als reserve 11 juni;

Hekslootpolder: 18 juni, met als reserve 25 juni.

Alle excursies beginnen om 11.30 uur en duren twee tot drie uur. Voor aanmelding en vragen kun je terecht bij Kees Dekker, libellenzkl@gmail.com.

Uitnodiging ALV

Alle leden zijn welkom op de ALV op woensdag 16 maart om 20.00 uur in Thijsses Hof.

Belangrijke vacatures

Onze IVN-afdeling heeft een prachtig programma van activiteiten. Het zijn er wel honderd per jaar. Heel veel natuurgidsen zetten zich steeds enthousiast in om daarmee het publiek bij de natuur te betrekken. Zo'n programma moet gepland worden en naast de informatie op onze website is er perspubliciteit nodig om het publiek te bereiken. Per jaar nemen vierduizend mensen en kinderen deel aan onze activiteiten.

Tot voor kort waren de **excursieplanning** en de **perspubliciteit** in uitstekende handen bij respectievelijk Karin Obbink en Margo Oosterveen. Het is al lang bekend dat zij allebei per 1 januari zouden stoppen. Nu is het zover en zitten we nog zonder opvolging. Allebei laten ze een handig systeem achter, waar je zo mee door kunt gaan.

De planning van de excursies wordt telkens voor een periode van drie maanden definitief gemaakt.

Perspubliciteit vraagt continu aandacht, maar het is mogelijk om de taak te delen met een collega.

Heb je hart voor IVN en hou je van ordelijkheid kom ons dan helpen. Je wordt een spil in de afdeling. Meld je dan aan voor een van deze functies bij Cor vlot (cor@corvlot.nl) of Jan Saveur (ivnz.bestuur@gmail.com).

VAN HET BESTUUR

We zijn heel blij met de afspraak op de klimaattop om de opwarming te beperken tot anderhalve graad. De vraag is of dat genoeg is. Duurzaamheid moet nog belangrijker worden. De naam van IVN bestaat voor de helft uit duurzaamheid, maar wat doen we eraan? Als IVN'ers kunnen we proberen er zelf naar te leven en bewustwording bij ons publiek te kweken. De lesstof over duurzaamheid in de Natuurgidsenopleiding is enorm verbeterd.

Lastiger is hoe er in onze educatiepraktijk mee om te gaan. Ik dacht altijd: betrokkenheid bij de natuur maakt je vanzelf bewust van duurzaamheid. Onlangs ontdekte ik dat die gedachte te simpel is. Ton Lommers gaf in zijn training Actieve Natuurverkenning vier educatieve fasen aan: 1. verwondering, begrip voor eigen omgeving; 2. bewondering; 3. betrokkenheid en 4. bekommernis, zorg willen dragen en tot daden komen. Als iemand pas in de eerste fase verkeert, is er dus nog een lange weg te gaan.

Wat onze afdeling betreft, is het jammer dat Ingrid Tigchelaar zich vanwege haar steeds drukker werk heeft teruggetrokken als secretaris van het bestuur. Ingrid, bedankt voor wat je allemaal voor ons gedaan hebt. Verheugend is dat Petra Bürmann deze taak wil overnemen. Nu hopen we spoedig ook opvolgers te vinden voor twee spilfuncties in onze educatieve werk: excursieplanner en persvoorlichter.

*Bestuur IVN-ZK,
Jan Saveur, voorzitter*

Zeldzame zwam in Groenendaal

IVN-gids Bart Poelman haalde het Haarlems Dagblad met zijn vondst van een gelobde pruikzwam. Hij ontdekte de zeldzame zwam tijdens een herfstwandeling in het Groenendaalse Bos. Bart: "Deze soort is te herkennen aan de onregelmatige halfcirkelvormige hoeden, die vaak dakpansgewijs boven of naast elkaar staan. De hoed heeft de vorm van een schelp of een waaier en is vijf tot vijftien centimeter breed. De kleur van de hoed kan van wit via crème en oker naar oranje bruin veranderen. Er onder hangen 1 - 1,5 centimeter lange priemvormige stekels waarin de witte sporen worden gevormd. Het vlees is dik, zacht, eerst soepel en later stug en heeft een aangename paddenstoelengeur".

Foto: Bart Poelman

Spinnenvoer: vijanden en risico's

Mensen en vogels zijn de voornaamste vijanden van spinnen, zo staat in 'Spinnen voor dummies' in de vorige Toorts. Attente lezer Jan-Willem van Velzen mailde ons dat spinnen ook veelvuldig door andere spinnen worden verorberd.

Dat is juist, reageert Dik Vonk. "Soortgenoten en soorten uit dezelfde groep zijn *altijd* grote concurrenten en vijanden. Wanneer we alleen aandacht schenken aan het volwassen stadium van spinnen, dan zijn vogels, spinnetende insecten en specialistische spinnen belangrijke vijanden. De ge-

Wolsporen. *Foto: Heidi van der Marel*

Cursus Diervriendelijk Tuinieren

Wil je graag leren hoe je in je eigen achtertuin meer dieren leefruimte kunt geven? Volg dan de cursus Diervriendelijk Tuinieren, een cursus van vijf lesavonden en drie excursies gegeven door ervaren IVN-natuurgidsen. Start: 10 maart. Meer info op: www.ivn.nl/afdeling/zuid-kennemerland bij het nieuws.

Leuk, egels in je tuin!
Foto: Mariëlle Gerritsen

varen voor jonge spinnen zijn weer heel anders. Naast vijanden zijn er ook andere belangrijke risico's, zoals het verschimmelen van eipakketten en het overwinteren van jonge spinnen. De risico's wisselen per soort spin en per jaar, afhankelijk van het type levensgemeenschap, van het weer en het lokale klimaat."

Interessant is ook dat voedselgebrek bij spinnen een relatief onbelangrijke doodsoorzaak is. Spinnen kunnen heel lang (weken) zonder eten. Vastende spinnen - bijvoorbeeld in een doosje - sterven eerder door uitdroging, dan door honger.

Tekst: Heidi van der Marel

DIERSPOREN VOOR DUMMIES

Bij diersporen denk je vast het eerst aan pootafdrukken. Maar een spoor kan alles zijn wat erop wijst dat er een (en welk) dier geweest is: pootafdrukken inderdaad, maar ook vraatsporen, poep, braakballen, nesten, eieren, resten van vervelling. Als je weet waar je op moet letten, kun je zonder één dier te zien een geweldige safari hebben.

Prenten en loopsporen

Een voetafdruk heet een prent. Bij zoogdieren onderscheid je: zoelgangers, die de hele voet op de grond zetten, bijvoorbeeld egels; teengangers, waarbij de duim vaak gereduceerd is, bijvoorbeeld vossen; en teenspitsgangers, ofwel hoefdieren. Hoefdieren lopen op één of twee nagels (oneven- en evenhoevigen).

Een reeks prenten achter elkaar is een loopspoor, waaraan de geoefende kijker de gang van het dier kan aflezen. Je kunt daarbij letten op de stapbreedte (afstand tussen links en rechts) en de staplengte. Hoe sneller een dier gaat, hoe kleiner de stapbreedte en hoe groter de staplengte. In stap komen de achterpoten in de afdrukken van de voorpoten, maar in galop zet een dier zijn achterpoten ver voor zijn voorpoten neer. Let behalve op sporen van zoogdieren of vogels ook eens op slijmsporen van slakken, of insectensporen in het zand.

Vraatgangen van Letterzetter-larven.
Foto: Linda Hartgring

Vraatsporen

Reeën en herten schrapen met hun ondertanden schors van bomen, vooral in de winter als er minder verse planten zijn. Hoog in de boom knagen eekhoorns dennentopjes af om bij de bloemknoppen in de oksels te komen. Ook dennenappels vreten ze aan, ze rukken de schubben eraf wat een rafelig effect geeft. Een muis mist die kracht en moet knagen, en laat zo een gladdere dennenappel achter.

Van muizen kun je ook lege noten met een gaatje erin vinden. Spechten hakken erop los, ze klemmen de dennenappel vast achter een tak, de zogenaamde smidse. Ook hakken ze gaten

Smidse. *Foto: Esther van den Braak*

rondom de stam op zoek naar insecten.

Insecten zelf maken ook vraatgaten, onder schors, in dood hout of in verse blaadjes. Ook roofdieren laten vraatsporen na. Aan plukken veren kun je zien of ze door een roofvogel uitgetrokken zijn, of door een vos of marter afgeknaagd.

Uitwerpselen en braakballen

Wat een dier niet kan verteren, moet er weer uit. Veel soorten vogels produceren braakballen, met daarin botjes, vel, veren, tanden, pitten en insectendelen. In de braakballen van uilen kun je botjes en schedeltjes terugvinden. Andere roofvogels hebben een sterker maagzuur dan uilen, waardoor hun braakballen geen botten maar wel huid en veerresten bevatten. Naast viltige braakballen braken onder andere reigers ook geleachtige witte klonters uit: na het eten van een kikker of pad met eitjes in het lijf zwollen die eitjes onaangenaam op in de maag van de reiger, het zogenaamde sterrenschot. Ook in hun poep herken je het menu van beesten. Uitwerpselen van vleeseters bevatten meer vocht en haren, ze zijn langwerpig en ruiken sterk. Ze fungeren dan ook vaak als markering. Poep van planteneters is vaak harder en bevat veel kleine vaste plantendelen. Herten poepen zelfs tijdens het

Spinnennest. *Foto: Esther van den Braak*

lopen, terwijl bijvoorbeeld konijnen vaste latrines hebben. Vogels hebben geen aparte openingen voor urine en ontlasting. Zij hebben een cloaca. De urine hecht zich als een wit kapje op de fecaliën. Bij soorten die braakballen produceren zijn de uitwerpselen min of meer dun vloeibaar, omdat de onverteerbare resten er al uitgebraakt zijn.

Holen en nesten

Ook holen en nesten zijn diersporen. Het zijn veilige plekken om te slapen, te schuilen en te broeden. In het bos vind je soms in het zand ligplekken van herten. Konijnen, vossen en mollen graven hollenstelsels. Eekhoorns en sommige muizen maken nestjes van takken, grassen en blad, die op vogelnesten kunnen lijken. Verschillende vogels maken kom-, bol- of buidelnesten; aan de plek, de vorm en het materiaal kun je de vogel herkennen. Spechten hakken een holte uit in een boom. Wespen maken nesten van een soort papier-maché. Verschillende soorten spinnen maken verschillende soorten nesten.

En ook

Woelplekken van herten tijdens de bronst, of 'zoelplekken' waar ze modderbaden nemen. Herten schuren hun jeukend gewei aan takken, die er verveld bij gaan hangen. Jaarlijks werpen herten hun geweastangen af, dat is ook een spoor.

Reptielen, spinnen en sommige insecten vervellen. Zo kun je langs het water huidjes van libellennimfen vinden. Vogels verliezen ruiveren. Een ei is strikt genomen een dier in wording, maar ook een spoor van het dier dat het gelegd heeft. Niet alleen vogels leggen eieren, denk ook aan amfibieën, slakken, vlinders of galwespen.

Tekst: Linda Hartgring

Habonde's Kruidenhoek

Japanse Duizendknoop

De Japanse Duizendknoop, *Fallopia japonica*, is een invasieve exoot met de reputatie zelfs door funderingen en asfalt heen te breken. De plant heeft in onze contreien vrijwel geen natuurlijke vijanden; alleen wat insecten snoepen in het najaar van de nectar.

De meeste bij ons voorkomende planten zijn vrouwelijk en zullen zich dus niet door zaadvorming vermeerderen, maar zich via hun wortelgestel verspreiden. Nieuwe plekken worden gekoloniseerd doordat minieme stukjes afgebroken wortel weer uitgroeien. Je ziet de plant daarom vooral langs waterwegen (waar het water de wortel getransporteerd heeft) en langs wegen en taluds (waar de mens met maai- en graafmachines voor verspreiding heeft gezorgd).

In de winter trekt de plant zich onder de grond terug om in maart te verrijzen met sappige bamboe-achtige scheuten, lichtgroen gekleurd met rode stippen. Dan is het tijd om te oogsten! Varkens en geiten zijn er verzot op en als de plant zo moeilijk is te bestrijden, waarom zouden wij 'm dan niet eten?

De Japanse Duizendknoop is familie van de rabarber en zo zijn de jonge scheuten ook te bereiden. Ze smaken zelfs lekkerder en aromatischer dan rabarber. De mogelijkheden zijn legio: chutneys, jam, wijn, taart en ijs.

Ik meng de in stukjes gesneden jonge scheuten half-om-half met appels. Dan gaan ze met een weinig water op het vuur om er met een beetje suiker, eventueel met gemberpoeder en kardemom, een compote van te maken. Met een kruimeldeeg van tarwebloem, havermout, boter en suiker, bak je er vervolgens een heerlijke kruimeltaart van.

De Japanse Duizendknoop is invasief en lastig, maar ook gezond. De plant is de grootste natuurlijke leverancier van de krachtige antioxidant resveratrol, de gezonde stof in rode wijn. Het resveratrol bereikt in de wortels de hoogste concentratie. De reguliere geneeskunde gebruikt de geïsoleerde stof tegen kanker. Bij de drogist kun je dure capsules krijgen met een minieme hoeveelheid gedroogde en gemalen wortel.

In de Verenigde Staten maakt het wortelpoeder deel uit van het anti-Lyme protocol van Stephen Buhner (zie *Healing Lyme*). De Borrelia-bacterie die zich bij Lyme diep in onze weefsels kan vastzetten, zou goed kunnen worden aangepakt met deze krachtige ontstekingsremmer.

Tekst: Mariëlle Gerritsen

WIE KENT DEZE PRENT?

Als je natuurgids wilt worden, volg je een lange en leuke natuurgidsopleiding bij een enthousiast docententeam. Erna Schreuder is een van de docenten bij onze afdeling. Zij geeft vooral graag excursies om de theorie van de lessen aanschouwelijk te maken.

Voor het onderwerp 'diersporen' werd onlangs rondom het Wed een 'dovorm' gekozen waarin de cursisten in kleine groepjes op pad werden gestuurd om een klein gebied op diersporen te onderzoeken. "Het onderdeel prenten is altijd spannend", vertelt

Erna. "De prenten roepen vaak een discussie op. Soms vinden we zelfs met behulp van ons boekje niet van welk dier de prent afkomstig is."

Vogelprenten. Foto: Piet Paree

Er zijn verschillende manieren om prenten te onderzoeken. Je kunt kijken naar de richting waarheen het dier heeft gelopen of hoe de prent zelf in elkaar zit. Zoals bij een konijnenspoor: een enkele pootafdruk is moeilijk te herkennen, maar de pootjes samen vormen een spoor, een herkenbaar patroon. Bij een hagedis zie je een combinatie van pootjes met een staartje. Insecten vormen herkenbare loopsporen, maar de pootjes afzonderlijk vind je niet terug in het rulle zand.

Hondenprent. Foto: Esther van den Braak

De prenten van een hond en een vos lijken op elkaar. Die kun je onderscheiden door een stokje in de breedte tussen de vier tenen, bij de achterste nagels, te leggen. Als het stokje in één lijn dwars door de voetkussens loopt, is het een hondenprent. Als het stokje tussen de voorste en achterste voetkussens door loopt, is het een vossenprent.

Natuurlijk zijn er ook verschillen in een groep prentensporen. Je kunt dan zien hoeveel dieren er zijn geweest, of dat ze hebben gerend, gesprongen, rustig gelopen.

"Spannend, toch?" besluit Erna.

Tekst: Jany van Dijk

DOEN! POTAFTDRUKKEN MAKEN VAN GIPS

1. Herten genoeg in de duinen.

2. Zoeken naar een geschikt spoor.

3. Plastic ring om de afdruk plaatsen.

Samen met mijn vriend en mijn zoontje van bijna vier jaar ben ik naar de duinen gegaan om met gips pootafdrukken te maken van een hert.

Aan de hand van dit fotooverslag met daarbij een korte beschrijving, kun je zelf pootafdrukken maken. Mijn zoontje vond het superleuk, getuige het feit dat hij nu thuis regelmatig sporen maakt in klei met zijn dieren. En hij vindt buiten nu ook steeds sporen van allerlei dieren. Heel erg leuk. Ook in de winter is het een leuke activiteit.

Benodigdheden:

plastic ring (bakje met uitgesneden bodem), glazen pot, porseleingips (hobbywinkel), flesje water, lepel, kranten, tas, hamer, kwast en eventueel verf.

Veel plezier met het maken van je eigen gipsafdruk. Ik ben benieuwd naar jullie resultaten!

Tekst en foto's: Esther van den Braak

4. Porseleingips in pot scheppen.

5. Water erbij (verhouding zie verpakking).

6. Gips gieten.

7. Circa 20 minuten wachten tot het hard wordt.

8. Hard geworden afdruk inpakken in krant.

9. Schoonmaken van de afdruk met een kwast.

10. Eindresultaat. Eventueel kun je de afdruk nog laten beschilderen door je kinderen.

OVER PERSVOORLICHTING, EENZAAMHEID EN VERBONDENHEID

'We zouden meer moeten kijken naar wat we van elkaar kunnen leren'

Na vier drukke jaren stopt Margo Oosterveen als persvoorlichter bij IVN Zuid-Kennemerland vanwege een verhuizing naar het oosten van het land. Een geschikt moment om haar persoonlijke ervaringen te delen en te reflecteren op de persvoorlichting bij een vrijwilligersorganisatie.

"Afgelopen oktober ben ik verhuisd naar Diever, een prachtig brinkdorp in Drenthe met oude rietgekapte boerderijen. We wonen in een laan met eiken vlak bij de bossen en de hei. Het is wel een overgang van de Randstad naar de stilte, maar we beginnen al aardig ingeburgerd te raken.

Door mijn verhuizing moet ik mijn werkzaamheden als persvoorlichter bij IVN Zuid-Kennemerland helaas stopzetten. Vier jaar heb ik dit werk gedaan. In 2011, toen ik nog maar net met de Natuurgidsenopleiding was begonnen, reageerde ik op een oproep van

het bestuur voor een nieuwe persvoorlichter. Ik wilde best iets extra's doen voor de vereniging en had ervaring met schrijven. Zo gezegd, zo gedaan en na een kort gesprek ben ik begonnen. Bijkomend voordeel was dat het persvoorlichtingswerk mocht gelden als mijn eindopdracht.

Ik had me van tevoren niet echt verdiept in het werk van persvoorlichter. Ik was onbevangen en dacht heel naïef: dat kan ik er allemaal wel bij doen. Na enkele gesprekken met mijn voorganger Marc van Schie ben ik aan de slag gegaan. Ik keek wat er op het excursieprogramma stond en besloot dan naar welke media een persbericht moest worden verstuurd. De beschrijving van de excursie kwam uit het kwartaaloverzicht van de toenmalige excursiecoördinator Karin Obbink en voor de opmaak gebruikte ik een conceptpersbericht van IVN landelijk. Vervolgens stuurde ik het bericht naar de coördinator van de excursie voor

aanvullingen en correcties. Een enkele keer kwam er geen reactie. Dat was wel jammer, want ik wilde een goed persbericht versturen om aandacht voor de excursies te krijgen. Zonde toch als er geen mensen komen!?

'Het was de eerste jaren veel pionieren'

In het begin verstuurde ik gewoon de persberichten en dat liep op rolletjes. Maar toen het voorjaar aanbrak, was het aanbod van excursies overweldigend. Zuid-Kennemerland organiseert jaarlijks zo'n tachtig excursies waarvan soms wel vier in een weekend. Het bleek ondoenlijk om zowel landelijk, regionaal als lokaal de media aan te schrijven. De digitale media zaten daar nog niet eens bij. Al gauw was ik wekelijks gemiddeld vier uur bezig met persvoorlichting. Dat moet anders en efficiënter, dacht ik. Want een persbe-

richt wordt niet zomaar geplaatst. Ik wilde zo veel mogelijk deelnemers trekken en hoe kon ik dat nu het beste doen?

"Wie is onze doelgroep, op welke wijze kunnen we die bereiken en welke middelen staan ons ter beschikking", dat waren voor mij de centrale vragen. Samen met Berna van Baarsen heb ik toen een notitie gemaakt ter bespreking in het bestuur. Deze kon volgens ons mooi worden gekoppeld aan het onderzoek naar het aantal en soort bezoekers dat op onze excursies afkomt, dat het bestuur in gang had gezet. Door mijn aanstaand vertrek naar Drenthe vond ik een dergelijke informatie belangrijk, zodat mijn opvolger niet tegen dezelfde vragen zou aanlopen als ik. Ik was namelijk best wel benieuwd of mijn persberichten en het soort media dat ik wilde bereiken, ook werkelijk meer en andere mensen trokken. Jongere mensen bijvoorbeeld of ouders met kinderen. Helaas staat dit onderzoek stil, tenminste, ik heb er niets meer over gehoord. Dat is jammer, want met die informatie kun je als persvoorlichter het pr-beleid beter afstemmen. Hopelijk wordt het in de toekomst weer opgepakt.

Het was de eerste jaren veel pionieren. Ik heb mij als persvoorlichter best

eenzaam gevoeld. Ik weet dat ik het pr-werk zelf zo groot heb gemaakt, dat is nu eenmaal mijn dingetje. Maar omdat ik geen achterwacht had en het werk tijdens mijn vakanties doorging, groeide het mij soms boven het hoofd. Dan voelde het alsof ik van het spoor was afgeraakt. Ik ben namelijk ook natuurgids en wilde ook tijd steken in het ontwikkelen en geven van excursies.

'Dat versterkt de verbondenheid'

IVN is een krachtige organisatie omdat we laagdrempelig zijn. Deelnemers hoeven zich niet aan te melden en de excursies zijn gratis. Maar we zijn ook kwetsbaar. Zijn de taken wel evenwichtig verdeeld? Is er voldoende doorstroming? Ik heb voorgesteld om persvoorlichting onder te brengen bij de excursiecoördinatoren. Als het bestuur dit zou besluiten, dan is het uiteraard belangrijk om de coördinatoren een goede instructie en begeleiding te geven. Want als je als gids veel tijd stopt in de inhoud van een excursie, maar er komt weinig of geen publiek omdat de publiciteit niet goed is geregeld, dan is dat een gemiste kans.

Ik denk overigens dat er meer aandacht moet zijn voor deskundigheidsbevordering van de leden. We zouden meer moeten kijken naar wat we van elkaar kunnen leren. Ons programma is vooral naar buiten gericht en minder op het versterken en uitwisselen van onze unieke *selling points*. Je kunt voor de eigen leden bijvoorbeeld lezingen organiseren of een themadag. Dat versterkt de verbondenheid. In een vrijwilligersorganisatie als de onze is het belangrijk om goed voor je leden te zorgen en het zo nog leuker te maken dan het al is!

Onlangs heb ik mijn laatste persberichten verzonden en op verschillende websites en onze eigen Facebookpagina afscheid genomen. Ik heb de afgelopen jaren veel geleerd, nieuwe vrienden gemaakt en mijn werk als persvoorlichter met veel enthousiasme gedaan. Ik hoop dan ook van harte dat het vinden van een opvolger, in welke vorm ook, snel gaat lukken.

Mijn persoonlijke hoogtepunten lagen in de Haarlemmermeer met het organiseren van het Natuurontbijt en de Slootjesdag. En ik zal niet stoppen. Bij de afdeling Westerveld heb ik me aangemeld en daar kan ik alles wat ik de afgelopen vier jaar heb geleerd vast goed gebruiken. Ik heb het IVN in mijn hart gesloten en dat blijft zo."

*Tekst: Berna van Baarsen
Foto's: Roelke Nieweg*

Jannie test een stukje middeleeuwse voetpad.

SPOREN IN HET LANDSCHAP

Een zeewering op het droge, een bebouwde strandwal of een middeleeuws voetpad, zulke elementen en structuren verraden veel over hoe het landschap is gevormd en veranderd. Je moet er wel oog voor hebben. Met gids Jannie Eijfferts ga ik op zoek naar cultuursporen in de Hekslootpolder en in de polder ten zuiden van Spaarndam.

IVN-natuurgids Jannie Eijfferts en ik stappen op de fiets. Jannie met meer bagage dan ik. Inhoudelijke bagage bedoel ik dan. Sinds een paar jaar verzorgt ze samen met Linda van de Pavard, Jan-Willem Doornenbal en Ok Overbeek de fietsexcursie *Het landschap als geschiedenisboek* door de polder zuidelijk van Spaarndam. Deze excursie kent een lange IVN-traditie. "Jonne Misset heeft de fietsexcursie opgezet en Wim Swinkels organiseerde met onder meer Meins van der Wal de excursie totdat ik dit een jaar of drie geleden heb overgenomen." Maar de tijd staat niet stil. Je kunt nu een audio-tour downloaden bij izi.travel waarmee je de fietsexcursie via je smartphone kunt maken. Jannie is er een beetje bij; naast maker Jan-Willem en medegids Karin de Jager sprak zij de teksten in.

Middeleeuwse patronen

Met Jannie persoonlijk op pad, vind ik wel zo gezellig. De fietsexcursie bewaren we voor later, eerst gaan we de Hekslootpolder in. "De Hekslootpolder is een veenweidegebied, naast de oude strandwal waarop Haarlem en het voormalige dorp Sloten zijn gebouwd. Nu is het broed- en foeragegebied voor stand- en trekvogels", gidst ze. Jannie kent het gebied goed, want

tijdens haar Natuurgidsenopleiding in 2012 observeerde ze met een groepje medecursisten flora, fauna en landschap in de relatief onbekende polder. Daarbij had de geschiedenis van het landschap haar speciale belangstelling en die interesse is gebleven. In de Hekslootpolder zijn verschillende sporen van menselijke activiteiten te ontdekken, onder meer in het afwateringspatroon en de paden. "Het veen-

moeras werd ontwaterd met min of meer parallel lopende slootjes die loodrechte hoeken maakten met het boezemwater van het Spaarne. Dit nog steeds bestaande patroon is dus zo'n duizend jaar oud! En dat zandrijge weggetje, het Assendelvevoetpad, was in de Middeleeuwen een belangrijke verbinding tussen Haarlem en Assendelft. Een trekpontje bij Buitenhuisen zette je het IJ over."

Den Mooien Hel

Naast de sporen in het landschap kunnen ook verhalen de geschiedenis tot leven brengen. "Weet je waar de naam 'Mooie Nel' vandaan komt?" Jannie maakt me nieuwsgierig. "De plas werd vroeger 'De Mooie Hel' genoemd omdat het er flink kon spoken. Dat is verbasterd tot 'Mooie Nel' door de derde naamval in het Oudnederlands: den mooien hel. De n van mooien heeft de h van hel vervangen. Maar de naam kan ook verwijzen naar een mooie boerin ..."

Ook bodem vertelt

We trappen door naar de volgende polder en nemen een kijkje in dijk dorp Spaarndam. Ook hier is de invloed van het water op de vorming van het landschap op verschillende plekken zichtbaar. Tegen de voormalige zeewering, tegenover het gebouw van het Hoogheemraadschap Rijnland, klotsten vijfhonderd jaar geleden de golven van het toen zoute IJ. Terwijl de hoge strandwal, waarop nu de Stompe Toren van Spaarnwoude staat, juist

Oude afwateringspatronen in de Hekslootpolder.

uitnodigde tot bewoning en bebouwing.

Het water laat zo zijn sporen achter, maar aan de soort bodem kun je ook de ontwikkeling aflezen. "Tijdens de fietsexcursie diepen we zeelei met een grondboor op. Op de strandwal vind je natuurlijk juist zand. Hier zie je dat de mollen dit omhoog hebben gevoeld."

Zoek de limietpaal

Op een andere plek in de polder, bij de Stelling van Amsterdam, werd het water van tegen- tot medestander. Het hielp het gebied tegen vijandelijke troepen verdedigen. Een uitgekiend waterpeil zorgde dat de vijand niet door het water kon waden, terwijl het water ook te ondiep voor hun schepen.

De schootsvelden van de stellingforten kunnen we nog zien. In het landschap, maar ook aan grenspalen. Die moet je wel weten te vinden. "Kijk, hier zie je zo'n limietpaaltje. De hoofdletter O van het ministerie van Oorlog staat erboven. Dit paaltje markeert het schootsveld van de forten. We staan er nu dus net buiten."

Jannie en ik fietsen terug richting Haarlem na een verrassende tocht. De oude zeewering in Spaarndam is voor mij echt een ontdekking. Nooit gezien, net als het grenspaaltje van de stelling. Leuk, zo krijgt het landschap meer betekenis en het ontdekken ervan maakt je blij.

Tekst en foto's: Heidi van der Marel

De voormalige zeewering bij Spaarndam moet je weten te liggen.

Een frisse blik

Andere ervaringen, activiteiten en plekken zorgen voor frisse ideeën. Daarom nemen we in deze rubriek een kijkje buiten onze afdeling. Deze keer vertelt groene wijkambassadeur in Schalkwijk Saskia Klitsie over hoe natuur mensen met elkaar verbindt.

In het Romolen Heempark in Schalkwijk ontmoet ik Saskia Klitsie. Daar staat zij met beide benen in de modder, want met een groep vrijwilligers maakt ze twee poelen vrij van riet. "Betrokkenheid bij de natuur in de eigen omgeving vergroten is belangrijk. Het is leuk om mensen

bijvoorbeeld kikkervisjes te laten zien en te merken dat dezelfde mensen terugkomen om de groei van visjes naar kikkertjes te volgen." Het sociale aspect van groen en groenbeheer vindt ze minstens zo belangrijk. "Het gaat erom mensen met elkaar in contact te brengen, ze te verbinden."

Begin 2015 werd Saskia wijkambassadeur voor Platform Haarlem Groener. "Ik ben een van de acht groenambassadeurs. Groene wijkambassadeur word je alleen wanneer je al actief betrokken bent bij een wijkraad of een groen bewonersinitiatief. Schalkwijk is een grote wijk met 32.000 inwoners en vier wijkraden. Ik zit ongeveer acht jaar bij de wijkraad Europawijk van Schalkwijk. Altijd met groenbeleid in mijn pakketje. Ook aan het overkoepelend Groenoverleg voor heel Schalkwijk neem ik deel."

Haar achtergrond sluit naadloos aan. Na een hoveniersopleiding heeft ze Ruimtelijke Planvorming in Velp gestudeerd. En bij haar huidige werk voor de provincie Noord-Holland is ze onder meer betrokken bij Natuur, Recreatie en Landschap. Bij haar vorige werkgever had ze onder meer van doen met de (her)inrichting van openbare ruimtes en parken zoals Poelpolder. Daarbij krijgt ze ook te maken met maatschappelijke thema's rond openbare ruimte zoals veiligheid. "Wanneer je een buurtmoestuין opzet, moeten mensen erop kunnen vertrouwen dat anderen er niet met jouw oogst vandoor gaan."

Tekst en foto: Heidi van der Marel

Buurtbewoners maken een poeltje in het Romolenpark rietvrij.

SPOREN OP HET STRAND

De meeste mensen denken bij diersporen niet direct aan het strand. Maar juist op het strand kun je een grote diversiteit aan sporen zien. Zo kun je pootafdrukken, bewonerssporen, veren, uitwerpselen, botten en nog veel meer tegenkomen. Soms zelfs nog resten uit de IJstijd.

Pootafdrukken

Sporen die iedereen wel kent, zijn de pootafdrukken van dieren. Op het strand kun je meestal veel pootafdrukken vinden. Ik liep vlakbij zee waar het zand een beetje nat was en hard. Er renden een paar honden voorbij en dat leverde prachtige sporen op. Ik ontdekte ook afdrukken van paarden. Maar die had ik helemaal niet gezien. Dit is nou precies waarom ik het zo leuk vind om naar sporen te kijken. Omdat je zoveel kunt ontdekken. Zonder dit spoor had ik nooit geweten dat er eerder vandaag een paar paarden hadden gelopen.

Bewonerssporen

Op deloedlijn ligt het vol met schelpen van onder meer de halfgeknotte strandschelp en de Amerikaanse zwaardschede. Ook liggen er veel slakkenhuisjes van de tepelhoren. Schelpen zijn de huisjes van schelpdieren en slakkenhuizen de huisjes van zeeslakken. Net als een vossenhol of een vogelnest, is dat dus ook een dierspoor. Aan de hand van de schelp

Het strand ligt vol met schelpkokerwormen en zeebontjes.

weet je welk schelpdier er in zee heeft geleefd.

Tussen de schelpen liggen ook nog huisjes van een ander dier. Je moet goed kijken om ze te ontdekken. Het lijken op het eerste gezicht een soort sliertjes. Als je beter kijkt kan je zien dat de sliertjes gemaakt zijn van schelpen en zand. Het zijn de zelfgebouwde huisjes van de schelpkokerworm. Het sliertje is eerder een soort kokertje geweest waarin de worm heeft geleefd. Zijn huisje dus. Op het strand van IJmuiden kun je als het eb is regelmatig een groep levende wormen boven het zand zien uitsteken.

Op deloedlijn vind ik ook een stuk veen. In de stukken veen zitten gaten. Hierdoor weet ik dat er boormosselen in hebben geboord. Ik vind ook een stuk veen waar ik de witte boormosselen nog in kan zien zitten. Het veen biedt bescherming tegen de weke delen, omdat de kleppen geen volledige bescherming bieden.

Buitenste handpen van een grote mantelmeeuw.

Veren, botten en eieren

Er liggen ook veel veren op het strand. De meeste liggen er mooi bij omdat de wind er een mooi zandpatroon omheen heeft gemaakt. De meeste veren die ik zie zijn van meeuwen. Aan de hand van de veren kun je achterhalen welke vogel het is geweest. Op internet zijn verschillende sites waar je dit kan uitzoeken.

Dan zie ik drie sporen bij elkaar, een vogelveer met daaromheen een krabbeschaar en het rugschild van een zeekat. Een zeekat is een tienarmige inktvis. Het rugschild zit normaal in de inktvis en komt vrij als de inktvis is gestorven en spoelt regelmatig aan op het strand en is bekend onder de naam zeeschuim. Op deloedlijn kun je ook eieren van de zeekat vinden, maar dat is niet algemeen. Eieren van de wulk, rog en haai kun je wel regelmatig vinden.

Veen met gaten van boormosselen.

Op het strand kun je ook botten vinden. Regelmatig kom je de overgebleven restanten van een vogel of vis tegen. En soms kun je werveltjes van zeezoogdieren vinden, zoals van een zeehond. Soms liggen er ook botten die al veel ouder zijn. Meestal zijn ze iets bruinzwart verkleurd en meestal zijn het fossiele vissen- of zeezoogdierenwervels uit het Holoceen, of kleine stukjes van mammoet, wisent of wolharige neushoorn uit de laatste IJstijd.

V.l.n.r.: staartwervel, atlaswervel, onbekend botje en voetbeentje van fossiele zoogdieren. Fossiele dolfin-, vis- en zoogdierwervel.

Lichtgewicht

Precies op de rand van zee en strand hollen drieteenstrandlopertjes op zoek naar eten. Ik ben benieuwd hoe de pootafdrukken van de strandlopertjes eruit zien, maar de vogeltjes zijn zo licht dat ze nauwelijks een spoor achterlaten in het harde zand. Ik ontdek onverwachts wat het menu van de strandlopertjes is. Overal in het zand zitten gaatjes waar de strandlopertjes met hun snavel in het zand hebben gepikt. Het zijn leuke sporen die ik niet herkend zou hebben zonder de vogeltjes erbij. Ook worden de sporen steeds vrij snel door de zee weer weggespoeld. Maar dan zie ik een gaatje dat net gepikt is met een dode zeepier ernaast. Kennelijk staan die dus op het menu van de strandlopers. Waarom deze niet is opgegeten weet ik niet.

Tekst en foto's: Esther van den Braak

Veer, krabbeschaar en schild van de zeekat.

Workshop actieve natuurverkenning

In en om de Schaapskooi in Bergen vond op 12 september een training Actieve Natuurverkenning voor IVN'ers uit Noord-Holland plaats. Van de zestien deelnemers kwam de helft uit Zuid-Kennemerland. Ton Lommers verzorgde de training. Hij propageert al heel lang speelse vormen voor natuurverkenning. Denk maar aan zijn boekjes Schrikdraad! en Takkenwerk. Recent verscheen het boekje Avontuurlijk op pad, over natuurspaden als uitdaging. Het zit vol ideeën en tips om een naturomgeving met alles wat daarin mogelijk is, te laten verkennen en ervan te laten genieten. Heel veel plaatjes. In het boekje zijn die ideeën verdeeld over rubrieken, zoals creatief bezig zijn, samen opdrachten uitvoeren, al je zintuigen gebruiken, de omgeving verkennen, iets verzamelen of iets ludieks doen.

Na de (speelse) theorieles gingen we naar buiten om in kleine groepjes activiteiten te bedenken en uit te voeren met de andere deelnemers

Actieve natuurverkenning kan ook ludiek zijn.

als publiek. Je denkt eerst: kunnen wij dat wel? Maar alle groepjes kwamen met leuke activiteiten. De tips en ideeën zijn heel geschikt voor natuurspaden en kindere excursies, maar ook bruikbaar voor beleavings- excursies en om kennisoverdracht in de natuur te verlevendigen. Ik pleit ervoor om zo'n training in de Natuurgidsenopleiding op te nemen, desnoods als nascholing.

*Tekst: Jan Saveur
Foto's: Ton Lommers*

Kunstwerk met materialen uit de natuur.

Het is waterkoud als ik begin aan mijn straatje om langs de Molenplas in Schalkwijk, op zoek naar sporen. Al direct bij het begin stuit ik op de overduidelijke aanwezigheid van een ondergronds zoogdier: de mol. Een heel grasveld vol molshopen. En in die omgewoelde aarde vind ik mijn tweede spoor: schelpen. Hoe komen die schelpen hier in de grond? Volgens mij is Schalkwijk opgehoogd met duinzand en dankzij een ijverige *Talpa europaea* komt dat weer boven.

Aan de waterkant ruisend riet, wel twee meter hoog dat het uitzicht belemmert. Het is lichtbruin, wat uitgedroogd maar zwierig. Mooie manier om oud te worden. Ik zie 'groeischeuten' die soms lichtbruin, soms donkerder zijn. Boven mij zweven in stilte meeuwen terwijl in het water een paar meerkoeten ruzie maken. Ik loop hier vaker, maar dan zonder fototoestel en als ik dan een hele rij aalscholvers naast elkaar op palen boven het water zie zitten, neem ik me voor mijn fototoestel mee te nemen. En nu heb ik het mee en nu zijn ze er niet. Ik had me er zo op ver-

heugd. Teleurgesteld kijk ik uit over de plas, berg dan mijn pen op en wil net verder gaan lopen als er een aalscholver aankomt en op een paal landt. En nog een. De zwemvliezen gespreid over de paalkop. Nu staat dat mooie riet wel in de weg, dus snel rondlopen en zoeken naar de beste plek voor ze er weer vandoor vliegen. Maar ze hebben het goed met me voor en poseren rustig in verschillende standen met hun vleugels.

Patty Scholten schreef in een gedicht over aalscholvers:
'Zijn kleur is van de nachtzij, hellepek.
Met platvoeten en enterhaakse bek.'

De familienaam is prachtig: *Phalacrocoracidae*, de eigen naam is *Phalacrocorax carbo*.

Dat *carbo* slaat vermoedelijk op zijn zwarte kleur, maar als de zon op zijn gespreide vleugels schijnt, zie je groenen en blauwen. Ik ben niet goed in vogels, maar deze vogel herken ik al-

tijd, ook in zijn vlucht. Al zou ik het niet willen omschrijven als 'een sigaar met vleugels'.

Ik wist niet beter dan dat er een foutje was in de evolutie van deze vogel; een te kleine vetklier om alle veren goed in te kunnen vetten en daarmee waterdicht te kunnen maken. Maar nu las ik ook dat duiken met natte veren makkelijker gaat en aalscholvers duiken vaak, veel en diep. Het voordeel van het duiken geeft wel een nadeel: na afloop moeten ze de vleugels laten drogen. Vind ik wel fijn want dan kan ik ze goed bekijken.

Ik loop verder en geniet van het uitzicht waarin een spoor van het verleden: duindoorns. Ook dankzij het aangevoerde duinzand. Maar ik weet niet meer of het hout van de takken in de duinen ook zo donker is. Ik loop over een plank over een slootje en kom via een mensenspoor, een mensenwissel, bij enkele duindoornstruiken die wel bomen lijken. Opgroeiend vanuit één stam en wel drie meter hoog staan zij tussen het water aan de ene kant en flats aan de andere kant en rondom hen elzen, populieren en wilgen.

En dan zie ik het mooiste spoor van de dag: de gal van de galmug *Rabdophaga rosaria*. Even zag ik ze voor verlate blaadjes aan, maar toen sprong mijn hart op: gallen. En niet een paar, maar hoe langer ik keek, hoe meer ik er zag. Niet meer versgroen als in de zomer, maar bruin en verdroogd. Ik vind het iedere keer weer een wonder te bedenken dat daarbinnen een larfje zich te goed doet aan het sap uit de cellen van de wanden en dat het zo prachtig beschermd woont tot hij in het voorjaar eruit vliegt, omgevormd tot een mug.

Tekst en foto's: Marisca van der Eem

Gal van de galmug *Rabdophaga rosaria*.

Activiteitenprogramma Voorjaar 2016

IVN, Beleef de Natuur, afdeling Zuid-Kennemerland

Meer informatie over onze activiteiten op www.ivn.nl/zuidkennemerland

- Zondag 21 februari 10.30 – 12.00 uur **Rondje Oosterplas**, Informatiebord ingang Bleek en Berg. Reserveren NPZK
- Zondag 28 februari 11.00 – 12.30 uur **Rondje Bolwerken en Kenaupark** Albert Heijn (To Go) in station Haarlem CS
- Zondag 6 maart 14.00 – 15.30 uur **Knoppenwandeling Haarlemmerhout** Parkeerplaats restaurant La Place Dreefzicht
- Zaterdag 12 maart 10.00 – 14.00 uur **Schoonmaakactie Broedwand Oeverwaluven** Toolenburgerplas Hoofddorp
Aanmelden bij jwmschalkwijk@gmail.com of 023-5636888
- Zaterdag 12 maart 13.30 – 15.00 uur **Strandexcursie Zuidpier IJmuiden** Jachthaven, eindpunt bus 82 Reserveren NPZK
- Zondag 13 maart 08.00 – 09.00 uur **Met de padden op pad in Koningshof** 🦉 Infopaneel bij parkeerplaats. Kom liefst met fiets of OV. Reserveren NPZK
- Vrijdag 18 maart 09.30 – 11.30 uur **Mindful wandelen Park Zwaanshoek**, Ingang nabij Spieringweg 1131 Hoofddorp
- Zaterdag 19 maart 10.00 – 12.00 uur **Vogelzang op Leyduin** Parkeerplaats van landgoed aan Manpadslaan, Heemstede
- Zondag 20 maart 12.00 – 13.30 uur **Het landje van Gruijters** Parkeerplaats bij het Landje in Spaarndam (🦉 vanaf 10 jaar)
- Woensdag 23 maart 18.00 – 20.00 uur **Hazen en Paasmaan in Spaarnwoude** De Liedehoeve, Haarlemmerliede
- Zaterdag 26 maart 10.00 – 12.00 uur **Vogelzang op Elswout** Verzamelen bij het poortgebouw, Reserveren NPZK
- Zondag 27 maart (1e Paasdag + zomertijd) 13.00 – 14.30 uur **Vissen met een kor (sleepnet)** 🦉 (4 t/m 10 jaar), Strandopgang Parnassia. Reserveren NPZK
- Zondag 27 maart 19.00 – 20.30 uur **Belevingsexcursie** NPZK-ingang Bleek en Berg. Reserveren NPZK
- Maandag 28 maart (2e Paasdag) 11.00 – 16.00 uur **Stinsenplanten op Thijsse's Hof** Mollaan 4, Bloemendaal

NB dit zijn nog niet alle activiteiten. Kijk voor meer informatie en activiteiten in 2016 op

www.ivn.nl/zuidkennemerland

Excursies gaan **altijd** door, ook als het regent. Aanmelden is **niet** nodig, tenzij aangegeven. Staat er Reserveren NPZK dan is reserveren verplicht via www.np-zuidkennemerland.nl. Geen internet? Bellen kan di. t/m zo. via 023-5411123

🚲 = fietsexcursie; 🦉 = (ook) voor kinderen; ✖ = niet geschikt voor kinderen; 🦉 = IVN-kraam, Groene Winkel

Foto: Marga Oosterveen

Welkom op Stinsenplantendag

Op Tweede Paasdag 2016 kunt u volop het voorjaar beleven van 11.00 tot 16.00 uur in Thijsse's Hof in Bloemendaal.

Buiten én binnen kunt u genieten van stinsenplanten. Buiten zijn er elk uur boeiende excursies voor volwassenen en spannende speurtochten voor kinderen. Binnen is een tentoonstelling over voorjaarsbloemen en zijn er verschillende presentaties. Scholieren van het Sterrencollege in Haarlem gaan samen met de kleuters bloembolletjes planten en fantasierijk verpakken voor thuis.

Bijzonder is dat u een kijkje kunt nemen in het prachtige herbarium met zeldzame planten en stinsenplanten van Johan Görtemöller en er is een keur aan antiquarische boeken over wilde en stinsenplanten.

Ook voor de inwendige mens wordt gezorgd. U bent op maandag 28 maart van harte welkom op Thijsse's Hof!

Foto's over sporen: Esther van den Braak, Marry van der Geest, Bertine Hagmeijer, Wim Lutgerink en Yvette Osinga.